

ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

В сучасному світі інтелектуальний розвиток всіх членів суспільства є необхідною умовою виживання цивілізації та вирішення найбільш актуальних екологічних і соціальних проблем. Так, в доповіді Комісії ЮНЕСКО „Освіта: прихований скарб” обґрунтовується таке положення: „особливістю сучасного етапу розвитку освіти в світі є провідна роль інтелектуальної діяльності, перехід до когнітивного суспільства” [8].

У період економічної кризи, в якій нині перебуває Україна, слід особливу увагу приділяти освітній і виховній підготовці майбутніх поколінь, які будуватимуть економічно спроможну, міцну державу. Щоб налагодити нормальне життя, щоб вивести більшість галузей народного господарства на пристойні рубежі науки і техніки, здійснити широку автоматизацію і комп'ютеризацію виробництва, потрібні творчі висококваліфіковані кадри із значним інтелектуальним потенціалом. Тому найголовнішим завданням загальноосвітньої школи, як підкреслюється у Законі України "Про загальну середню освіту", є забезпечення фізичного, інтелектуального, соціального та духовного розвитку особистості школяра, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності [1].

Завдання школи інтелектуального розвитку учнів охоплює:

- розвиток розумових здібностей;
- надання школярам обсягу наукових знань на рівні світових стандартів;
- формування пізнавальних інтересів;
- раннє виявлення і розвиток індивідуальних творчих задатків і здібностей;
- орієнтацію на позитивні життєві цінності, розуміння добра і зла, сенсу життя.

Успішний розвиток інтелекту можливий лише за умови сукупності

наступних педагогічних ідей [7]:

- 1) розвитку і самовдосконалення;
- 2) життєвих фаз і традицій;
- 3) людських стосунків;
- 4) активного (діяльнісного) підходу;
- 5) природовідповідності;
- 6) естетизації особистості і середовища.

Дослідження інтелекту велось у психологічній науці в ключі різних проблем і в зв'язку з різними завданнями досліджень. Так, Д.Б.Богоявленська, І.А.Петухова, вивчали розумові здібності як компонент інтелектуальної активності; Є.Ю.Артемьєва аналізувала структурні складові змісту; М.Ф.Добринін вивчав проблеми взаємовпливу інтелекту та уваги; О.І.Подольський досліджував інтелект в системі орієнтувальних дій; О.К.Тихомиров здійснив аналіз проблеми з точки зору взаємопроникнення ідей "штучного інтелекту" та теоретичних питань психології.

Широким спектром робіт представлено напрямки генетичних і соціальних проблем інтелектуальної діяльності (А.А.Алхазішвілі, О.О.Брудний, А.В.Брушлинській, Я.О.Пономарьов, Ю.А.Шрейдер).

Значна кількість досліджень виконана в зв'язку з вивченням "штучного інтелекту" (Ю.Д.Бабаєва, Т.В.Корнілова, Є.Д.Телегіна, О.К.Тихомиров, Г.Г.Рябова).

Я.О.Пономарьов дослідив зміни у розвитку інтелекту, визначивши певні його етапи як структурні рівні організації.

Набула певного забезпечення проблема дослідження інтелекту в історико-генетичному руслі (П.Гульвісте, М.М.Муканов, Н.І.Чистякова, Г.П.Щедровицький).

Дослідження вікових особливостей інтелекту вказують на те, що інтелект характеризується операціональністю (Л.С.Виготський, Л.В.Артемова, Л.А.Венгер, М.Дональдсон, О.В.Запорожець, Г.С.Костюк, М.М.Під'яков, П.М.Якобсон).

Видатні вітчизняні психологи наголошували на принциповій ролі діяльності в інтелектуальному розвитку на всіх вікових етапах. Так, Л.С.Виготський особливу увагу приділяв присвоєнню дитиною суспільного досвіду як фактору її розвитку. СЛ.Рубінштейн сформулював важливий методологічний принцип психології: психічне формується в діяльності людини.

Як на нашу думку такою важливою діяльністю, в процесі якої здійснюється інтелектуальний розвиток є проектно-технологічна.

Інтелектуальний розвиток дитини має аналізуватись в контексті цілісної діяльності, це дає можливість дослідити психічний розвиток дитини як єдиний цілісний процес (О.М.Леонт'єв, Д.Б.Ельконін).

Сучасна теорія психології навчання базується на положенні про пряму залежність рівня інтелектуального розвитку від характеру спроектованого навчання (В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, Г.П.Щедровицький).

Автори інноваційних шкіл практично ніколи не говорять про завдання розвитку інтелекту молоді, мабуть вважаючи, що вони не є суттєвою характеристикою особистості. Однак дослідження англійського психолога Г.Айзенка стверджують, що саме рівень розвитку інтелекту не тільки визначає досягнення особистості на її життєвому шляху, а й певною мірою впливає на інтелектуальний потенціал суспільства. Для того, щоб в цьому впевнитись, достатньо поглянути на приведену нижче таблицю, наведену в одній із робіт Айзенка [6].

	Професійна група	Батьки	Діти
		Коефіцієнт інтелекту	
1	Адміністратори та професіонали вищої кваліфікації	153	120
2	Професіонали вищої кваліфікації	132	115
3	Висококваліфіковані спеціалісти	117	110
4	Кваліфіковані спеціалісти	109	115
5	Спеціалісти середньої кваліфікації	98	97
6	Некваліфіковані робітники	87	92
7	Тимчасові робітники	82	89

Існує в психології і діаметрально-протилежна концепція Ай-К'ю (Альфреда Біне) теорія багатозначного інтелекту (Theory of Multiple Intelligence), засновником якої є Г.Гарднер. В своїх роботах він доводить, що інтелект людини не можна виміряти в лабораторних, штучних умовах шляхом виконання будь-яких тестів (в тому числі і теста Ай-К'ю). Гарднер стверджує, що інтелект людини –неоднозначний, він – багатозначний; що кожна людина має здібності до того чи іншого виду інтелектуальної діяльності. Відомо, що у різних людей ті чи інші здібності розвинені різною мірою: одні володіють універсальними інтелектуальними здібностями, інші проявляють свій інтелект у певній вузькій галузі. На його думку інтелект людини може бути не просто вдосконалений, а й розвинутий як мінімум в таких напрямках: вербально-лінгвістичний, логіко-математичний, візуально-просторовий, моторно-руховий, музично-ритмічний, міжособистісно - комунікативний, внутрішньоособистісний. [4]

Аналізуючи роботи вище перерахованих науковців можна зробити такі висновки: 1) кожна людина до чогось здібна, нездібних немає; 2) інтелектуальні здібності розвиваються із задатків, які існують від народження людини; умови, при яких найбільш ефективно розвиваються ті чи інші здібності; має бути створено систему діагностики інтелектуального розвитку. І все ж таки залишаються питання, які потребують окремих досліджень та обґрунтувань. Наприклад, немає єдиної думки про те, якою мірою природні передумови визначають розвиток здібностей, наскільки людина може сама розвивати свої здібності, за яких умов той чи інший навчальний предмет забезпечує інтелектуальний розвиток особистості школяра.

Отже, проблема інтелектуального розвитку молоді - одна з фундаментальних проблем сучасної психології і педагогіки.

Загально прийнято, що вихованню в учнів творчого наукового мислення, розвитку інтелектуальної сфери людини сприяють математика і фізика, однак операційне мислення, кмітливість, загальний підхід до розв'язування завдань, які формуються під час вивчення цих предметів і становлять зміст математичної освіти, назавжди залишаються з людиною і корисні для будь-

якої професії. Чомусь вважається, що трудове навчання меншою мірою забезпечує інтелектуальний розвиток особистості школяра, хоча з цим погодитися не можна. Адже видатний педагог К.Д.Ушинський стверджував, що трудова діяльність є могутнім, найдоцільнішим засобом (це не вимагає ні пояснень, ні доказів) фізичного і навіть морального виховання дітей, засобом, який діє на фізичне виховання набагато краще штучної гімнастики, а на моральне - краще всяких моральних настанов, які так скоро набридають дитині; фізичні роботи розвивають у дітях любов і звичку до безперервної праці і роблять для них бездіяльність - нудною і неможливою. Звичка до праці є саме тим ґрунтом, на якому можуть успішно розкриватися всі добрі якості [3].

Причинами, що викликали незадоволення у суспільстві існуючою системою трудового навчання, слід вважати:

- низьку інтелектуальну насиченість змісту предмета, що призвело до уповільнення саморозвитку учнів, а трудове навчання — до розряду другорядних у навчальному плані;

- недостатню сформованість особистості учня до трудової діяльності у нових соціально-економічних умовах;

- відрив змісту трудової підготовки від потреб сучасного суспільства та ринку праці, недооцінку сучасних досягнень в галузі техніки і технологій;

- надмірну спрямованість трудового навчання на виробниче середовище і применшення інших життєво необхідних сфер діяльності — господарчої, надання послуг соціального обслуговування тощо;

- розрив, який посилюється від класу до класу, між системами загальноосвітньої і трудової підготовки і знецінення її в очах учнів та їхніх батьків;

- відчуження учнів від процесу реалізації виготовленої ними продукції, що призвело до деформації розуміння цивілізованих соціально-економічних відносин і зсуву її структури мотивації діяльності школярів [2].

У нових умовах соціально-економічного розвитку України існуюча система трудової підготовки учнівської молоді вичерпала свої можливості.

Відбувається стрімка переорієнтація ціннісних орієнтирів у суспільстві, перебудова системи суспільного виробництва, що відображається відповідними змінами на ринку праці. Тому стає цілком очевидною невідповідність між традиційним змістом трудового навчання і потребами суспільного розвитку. Разом з тим звичні для багатьох поколінь уявлення про зміст уроків трудового навчання стають причиною відвертого принизливого ставлення до ролі і місця трудової підготовки в системі загальної середньої освіти. [2].

Виходячи з вище сказаного, ми вирішили спробувати у своїй роботі визначити сутність інтелектуального розвитку учнів та його особливості в процесі трудового навчання.

Аналізуючи дослідження багатьох науковців, ми не знайшли чіткого визначення поняття "інтелектуальний розвиток", якого б дотримувалася більшість психологів.

У даний час існує багато визначень інтелекту. В загальному можна вести мову про широке тлумачення інтелекту і про вузьке, маючи на увазі лише мислительні процеси. В більшості випадків вчені визначають інтелект в трьох видах: здібність до навчання, здатність до абстрактного мислення, здатність до адаптації.

Визначення інтелекту як здатності до адаптації через пристосувальну діяльність є найбільш поширеною. Ще В.Штерн вважав інтелект загальною здатністю пристосування людини до нових умов і життєвих завдань. Американський психолог Д.Векслер тлумачить інтелект як загальну здібність особистості, яка проявляється в цілеспрямованій діяльності, правильному розмірковуванні і розумінні, в пристосуванні середовища до своїх можливостей. Подібні визначення пропонують й інші автори. Так, Ж.Піаже розуміє під інтелектом структурування відношень між середовищем і організмом.

Наведемо означення, яке не є синтезом різних означень, що зустрічаються в літературі, але впливає з міркувань класиків психології та штучного інтелекту (Є.Блейлер, К.Ясперс, Л.С.Виготський, П.К.Анохін, У.Єшби, М.Арбиб та ін.), в їх

працях немає означень, але для них характерним є фундаментальний підхід до феномену інтелекту.

Інтелект (від лат – пізнання, розуміння, глузд) – психічна здатність до осмисленого нестереотипного пошуку адекватних змісту форм мислення та до цілеспрямованої поведінки та дії, що базується на досвіді та знаннях, має тенденцію до випередження подій та досвіду [5].

Як бачимо, в кожному випадку визначення поняття інтелекту неможливе без взаємодії індивіда з оточуючим середовищем. З позиції вітчизняної психології ця взаємодія розглядається як прояв активності, дієвості, а не просто як пристосування, адаптація. Найбільш яскраво це положення виступає в С.Л.Рубінштейна: "...поняття такого роду, як інтелект, розкривається лише в плані конкретних дійових взаємовідношень індивіда з оточуючою дійсністю".

Розглянуті підходи до визначення інтелекту не є взаємовиключаючими. Кожна з указаних концепцій інтелекту виходить із якоїсь однієї ознаки, вважаючи її найбільш суттєвою.

Таким чином, загальноприйнятого визначення інтелекту, яке б задовольняло більшість дослідників, немає, але це не знімає завдання з педагогів розвивати інтелект у школярів.

Забезпечення організації інтелектуального розвитку школярів в першу чергу залежить від свідомого ставлення та готовності до цього вчителя. Тобто, досягнутий рівень інтелектуального розвитку учнів значною мірою залежить від наявних у вчителя якостей та його умінь спрямовувати навчально-пізнавальну, проектно-технологічну діяльність школярів. До таких якостей та умінь ми відносимо:

- особисте усвідомлення потреби здійснювати інтелектуальний розвиток учнів на уроках трудового навчання;
- знання психологічних механізмів і процесів інтелектуального розвитку школярів;
- знання розвиваючих можливостей предмету трудове навчання і необхідних для цього засобів;

- володіння методикою інтелектуального розвитку школярів в процесі трудового навчання;
- належний рівень особистих трудових умінь і навичок, необхідних для викладання трудового навчання.

Наявність у вчителя цих якостей та умінь в комплексі визначає його готовність до здійснення інтелектуального розвитку учнів в процесі трудового навчання.

Визначимо педагогічні умови ефективного формування в учнів інтелектуальних умінь на уроках трудового навчання:

1. В процесі розв'язування задач навчальні, трудові і розумові дії формуються в тісному взаємозв'язку.
2. Формування узагальнених інтелектуальних умінь розв'язувати поставлені задачі, побудова системи завдань повинно проходити з врахуванням етапів проектно-технологічної діяльності.
3. Побудова системи завдань для формування умінь розв'язувати задачі певних видів повинна проходити з урахуванням ускладнення і поглиблення розумової діяльності.
4. Формування повноцінних інтелектуальних умінь можлива за умови формування в учнів установки на свідоме використання цих умінь в інших видах діяльності.

Ефективність виконання трудових завдань залежить від сформованості в учнів таких розумових дій, як уміння аналізувати, усвідомлювати, узагальнювати, як самостійність, стійкість та індивідуальний спосіб діяльності.

Отже, процес трудового навчання, проектно-технологічної діяльності найкращим чином сприяє інтелектуальному розвитку школярів, оскільки аналізуючи завдання уроку, учень визначає потрібні для його виконання технологічні операції, добирає матеріал та інструменти; визначає послідовність виконання дій; порівнює та визначає спільне та відмінне в способах виконання аналогічних трудових завдань; узагальнює способи виконання трудового завдання. На основі таких мислительних дій і розвивається інтелектуальна

сфера особистості. Крім того, у процесі виконання трудових дій учням доводиться робити певні розрахунки, вони одержують відомості про об'єкти і засоби праці (матеріали та інструменти), вчаться використовувати знання з інших предметів (тобто здійснюються міжпредметні зв'язки); мова школярів збагачується новими словами, термінами, що у свою чергу позитивно впливає на розумовий розвиток особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України "Про загальну середню освіту" // Освіта України. - 2000. - 21 серпня.
2. Сидоренко В. Проектно-технологічний підхід як основа оновлення змісту трудового навчання. // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2004. - №1. - С. 2-4.
3. Ушинський К.Д. Праця в її психічному та виховному значенні. // Вибрані твори. Т.1.-К.:Рад. школа,1983. - С. 104-121.
4. Чошанов М. ТМИ – теория множественности интеллекта. // Директор школы. -2003. -№ 3. - С. 82-88.
5. Рябов Г.Г., Суворов В.В. Манипулирование – инструментальное творчество интеллекта. // Открытое образование. -2002. - № 3. - С. 52-59.
6. Айзенк Г.Дж. Узнай свой собственный коэффициент интеллекта. М.: АЙ К'Ю, 1996. – 216 с.
7. Кузьменко Н.В. Як розвивати інтелект учнів? // Завуч. -2000. - №19.
8. Бершадський М.Интелект или креативность? // Народное образование. – 2003 . - №7 .

Аннотация

Данная статья посвящается анализу понятия интеллектуального развития молодежи, как одной из фундаментальных проблем современной психологии и педагогики. Автором доводится, что трудовое обучение и проектно-технологическая деятельность наилучшим образом способствует интеллектуальному развитию школьников.

Annotation

The article deals with the analysis of intellectual development notion of youth as one of fundamental problems in modern psychology and pedagogics. The author proves, that the labour training and projectial technological activity encourages the pupil's intellectual development in the best way.